

lees onderwijs

NIEUWE BLOEMLEZINGEN IN TIJDSCHRIFTVORM

Chris Rippen schrijft over tekstmateriaal voor lees- en literatuurlessen. Daar had de leerkracht vroeger de bloemlezingen voor, maar deze raakten in onbruik. Een grote schoolboekenuitgever in het noorden des lands bespeurde dit gat in de markt en ging zogenaamde magazines voor de jonge lezers uitgeven. De auteur geeft zijn oordeel over deze school-leesstof.

Het Ruischende Woud heette het. Op de omslag stond een jongen, pet op en een lange korte broek aan, tussen hoge stammen, de blik gericht op het nog hogere lover, dat eeuwig zingt voor wie oren heeft. In het boekje onder meer het verhaal van een (ander?) jongetje dat onverwacht met het beste rapport van de klas thuis komt en z'n ouders daarvan via een grapje op de hoogte stelt. Later was er Dierenvreugd en -leed met door Dorsman en Van der Klei gekozen verhalen die uitnodigden tot het behoedzaam vooruitlezen zonder dat je de draad van de leesbeurten kwijtraakte.

Namen, titels. Van Leeuwen en Stenvers in Verhalen en Liederen, maar dat is dan al op de middelbare school. Weer later alleen Van Leeuwen met Epiek en Lyriek en je vraagt je af waar Stenvers toch is, tot hij weer opduikt in het werkboek bij E & L. Eenmaal van school af zie je, van groter afstand, die bonte veelheid in de bloemlezingenkraam en je vraagt je af hoe leraren in dit bos nog een keuze kunnen maken, waarom

samenstellers niet de handen ineen slaan en waarom uitgevers elkaar zo beconcurreren. Gouden Aren, Verbeelding en Werkelijkheid, Tekst en Begrip, Leesavontuur, Gelood Bestek, Leesuur, Doel-bewust Lezen, Lezen en Verstaan, Van Hier en Daar, Boek Oké. En ook weer namen die de titel verdringen: Sivirsky, Lodewick (welke?), Knuvelde (welke?).

Alle bevatten een aparte verantwoording, een eigen opzet en tekstkeuze, zelfbedachte vragen en opdrachten. Deze bloemlezingen, verzamelingen verhalen, prozafragmenten en poëzie, functioneerden doorgaans in een betrekkelijk statische, klassikale onderwijsleersituatie en bevatten, generaliserend gesproken, een op literaire en pedagogische gronden samengesteld tekstaanbod. De verwerking was primair gericht op tekstbegrip en het lezen werd hoofdzakelijk beschouwd als middel tot cultuurassimilatie. De generalisatie doet geen recht aan allerlei — overigens zeer geleidelijke en soms nauw merkbare — ontwikkelingen in het lees- en literatuuronderwijs tot onge-

veer 1970, die in de bloemlezingen zichtbaar werden in voorzichtige verbreding van het tekstaanbod, een toenemend creatief element in de opdrachten en groepering van de teksten in genre- of onderwerpsgebieden. De meest zichtbare en vanzelfsprekende eigenschap bleef onveranderd: de boekvorm.

Magazijnen

Aan dit laatste kwam in 1978 een einde met het verschijnen van *Tikker, magazine voor jeugdlektuur*, de eerste van een drietal viermaandelijke bloemlezingen-in-tijdschriftvorm van uitgeverij Wolters-Noordhoff. In 1979 volgde *Klapper, magazine voor lezers*, en in het begin van 1981 verscheen het proefnummer van *Bumper, jeugdlektuurmagazine*. De namen hebben niets meer van het raadselachtige, diepzinnig-vage van de oudere bloemlezingen, maar klinken luidruchtig, op het agressieve af.

Sleutelwoorden in de presentatie van de magazines zijn: leesplezier en leesbereidheid, verbreding van de leeservaring, intensivering van de leesbeleving, variatie in tekstaanbod en samenbrengen van schools en alledaags lezen. De tijdschriftvorm, de tekstselectie en -ordering en de begeleidende opdrachten zijn gekozen voor c.q. afgestemd op de *individuele* lezer. Met het gevarieerde tekstaanbod, dat elke lezer in de gelegenheid moet stellen zijn eigen voorkeursroute door het magazine te volgen, wordt geprobeerd het ontspannen, natuurlijke lezen te bevorderen en tegelijk de ervaring met tekstsoorten uit te breiden. De thematische ordening heeft de voorkeur gekregen vanwege de mogelijkheid het natuurlijke lezen te combineren met verdieping van de leesbeleving, mede door confrontatie van de individuele ervaringen.

Afhankelijk van de beoogde lezersgroep vertonen de drie magazines binnen de gemeenschappelijke formule accentverschillen. Ze veronderstellen alle een dynamische, niet-bedreigende didactische situatie.

Tikker

Tikker, het oudste blad, is in z'n vierde jaargang. De lezers worden geschat op 13-15 jaar en in *Nieuw Nederlands* vermeldt de uitgever de schooltypen lbo, mavo en onderbouw havo-vwo. In de drie jaargangen hebben de volgende thema's

de inhoud van de afleveringen bepaald: Schurken, Geheimen, Sporthelden, Gekken, Rebellen, Vrienden, Koplopers, Ouders, Pretvogels. Geen abstracta of situaties, maar voornamelijke persoonscategorieën: in personages omgezette abstracta. De criteria voor de keuze van de thema's zijn veelzijdigheid (met het oog op de benadering en de reflectie), de mogelijkheid voor een gevarieerd tekstaanbod en identificatiemogelijkheid. Dit laatste staat dicht bij een zeer praktische eis: het thema moet tot de verbeelding spreken, aanslaan.

De thematische samenhang binnen de nummers is niet altijd even hecht. Enerzijds wordt dat veroorzaakt doordat de redactie bewust thema's omkeert en themagebieden vergroot, anderzijds doordat bepaalde teksten niet onder de gekozen noemer thuishoren. In nr 1.1 'Schurken' kun je al je twijfels hebben over de keuze van Biesheuvels *Dolly* en het bekende niemandslandfragment uit *Boris* van Jaap ter Haar ('Schurken tegen wil en dank'), maar de fragmenten uit *Meester van de zwarte molen* en Peskens' *Twee vorstinnen en een vorst* hebben wel heel weinig met het thema te maken ondanks de aspectbepalingen.

'Schurken/duistere machten' en 'Schurken op school'. Zo'n uitdrukking van het thematisch verband is in strijd met de geëxpliciteerde motieven voor de keuze van dat verband. In het nummer 'Geheimen' zwakt de redactie het thema direct al af door ook raadsels en geheimzinnigheden daartoe te rekenen. Het resultaat is een thematisch onevenwichtige verzameling met opnieuw een verdwaalde tekst: het fragment uit *Heksenjacht* van Leif Andersen hoort hier niet thuis. De thematische rek ontstaat soms via invitatie: in elke aflevering staat een speciaal op het thema geschreven gastverhaal. In het nummer 'Ouders' is dit de moraliserende vertelling *Weglopen en weglopen is twee* van Annet van Battum, die niet over ouders gaat maar over kinderen en waarvan de kwaliteit schril afsteekt tegen de redactionele aanprijzing van de auteur.

Overigens is de inhoud van de afleveringen aantrekkelijk en gevarieerd. Twee vaste rubrieken, Oog en Oor (over en uit de media) en School, sluiten thematisch aan, evenals de boekenrubriek Van de stapel met aanbevelingen tot doorlezen in het thema. De eerste twee rubrieken geven een goede informatieve aanvulling op het thema, van de fictie, door de verplaatsing naar de dagelijkse werkelijkheid van de lezer. Als zo'n rubriek ge-

bruikt wordt voor (weer) verhaaltjes, zoals in *Pretvogels* het geval is, doet dat afbreuk aan de veelzijdigheid van de aflevering. Lardering van de verhalen met strooigoed van kranteberichten biedt inhoudelijk verbijzondering en concretisering.

Het aantal verhaalfragmenten overtreft ver het aantal complete verhalen. De variatie van het tekstaanbod naar soort en belangstellingsrichting is vrij groot voor een blad van 60 pagina's. Minder opvallend is de spreiding naar niveaus; er is veel gekwalificeerde jeugdliteratuur opgenomen, aangevuld met uitstapjes in de richting van volwassen werk (Holierhoek, Biesheuvel, Peskens, 't Hart) en divertissement (Sjöwall en Wahlöö, Kortooms, Dahl) en slechts af en toe iets uit de meer triviale hoek: Grashof, 'Luitenant X'. Daardoor is de individuele voorkeursbepaling meer beperkt dan de verantwoording van de samenstellers doet vermoeden. *Tikker* lijkt binnen de genoemde leeftijdsgroep meer afgestemd te zijn op leerlingen van mavo en onderbouw havo dan bij lbo-leerlingen.

De docentenhandleidingen, per aflevering een, bevatten een uitgebreide verantwoording van de opzet van het blad en de didactische uitgangspunten; ze geven algemene richtlijnen voor het werken met c.q. het gebruik van *Tikker* en concrete vragen en opdrachten per tekst of rubriek. Met name de laatste worden met enige terughoudendheid aangeboden, het zijn suggesties en geen 'vragen-bij-de-tekst'. Deze reserve komt voort uit het streven om het alledaagse lezen alle ruimte te laten; anderzijds suggereert de redactie wel de mogelijkheid dat met één uur *Tikker* per week het gehele leesonderwijs gevuld zou kunnen worden. De vragen en de verwerkingsopdrachten maken na enkele afleveringen een wat stereotiepe indruk. Wie enige ervaring heeft als leraar en als lezer, kan ze zelf bedenken, zoals hij of zij ook het DCN-cahier 7 zélf ter hand kan nemen ingeval de hier opnieuw afgedrukte praktijkvoorbeelden nog niet bekend waren.

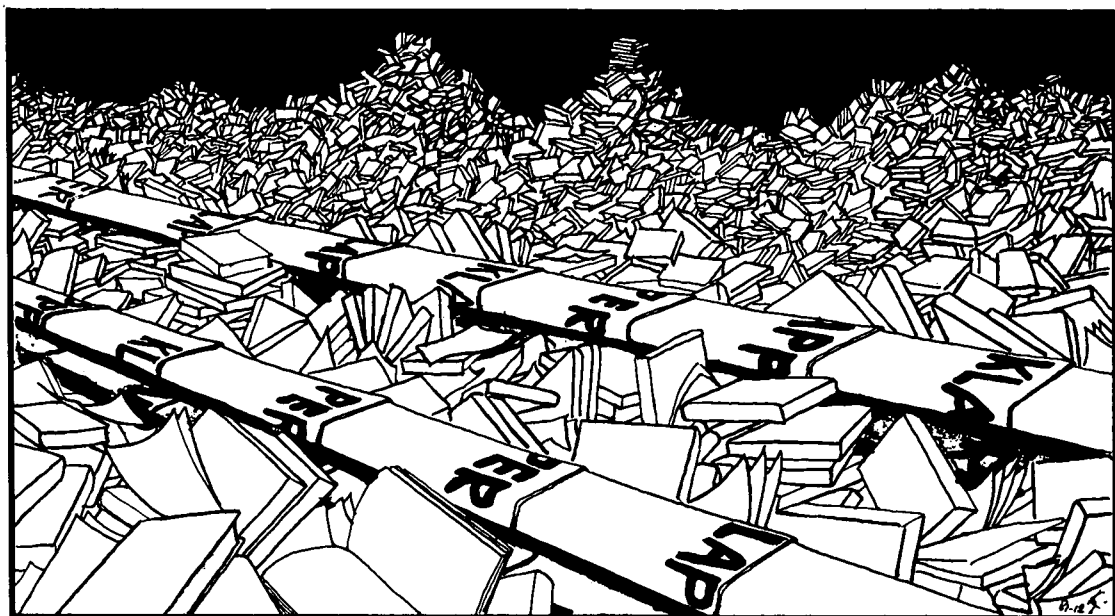
In de begeleidende inleidingen en commentaren laat de redactie een voorkeur doorschemeren of, soms, blijken voor bepaalde verhalen, wat in tegenspraak is met een van haar uitgangspunten. Daartegenover staat een toon van solidariteit met de jeugdige lezers tegenover die volwassenen die het zo goed weten, of dat nu ouders, leraren, juryleden of critici zijn. Die tegenstrijdigheid in de eigen positie heeft de redactie kennelijk nog

niet opgemerkt.

Klapper

In 1979 werd de lijn doorgetrokken met *Klapper*. Blijkens de ondertitel, magazine voor lezers, is de leesbereidheid van het publiek nu geen probleem meer. *Klapper* richt zich op lezers van zo'n 15 jaar en ouder, te vinden in het mbo en de bovenbouw van havo-vwo. De formule is voor het grootste gedeelte gelijk aan die van *Tikker*: een gevarieerd tekstaanbod gericht op de individuele lezer en diens voorkeur, een thematische ordening ten dienste van een zinvolle verwerking van de leeservaring en een didactische begeleiding, ditmaal voor docent én leerling, om die verwerking vorm te geven en *Klapper* te laten functioneren in het lees- en literatuuronderwijs.

De thema's klinken beschaafder, meer afstandelijk: Sombere Pennen, Vrouwen en Mannen, Uitvallers, Sport (nou ja), Familieleven, Reizigers, Dromers. Opnieuw enkele persoonscategorieën, maar ze klinken wat minder tikkerig. En zo is de inhoud ook. De tekst- en beeldkeuze van *Klapper* is zeer verzorgd en evenwichtig, zowel in thematisch opzicht als qua genres: verhalend en zakelijk proza, poëzie, liedteksten, foto, cartoon, strip. In de eerste aflevering, Sombere Pennen, zegt de redactie in principe elke mogelijke tekstsoort aan te bieden en haar eigen voorkeur niet te laten gelden. Ook hier komt dit niet geheel overeen met het totaalbeeld van de afleveringen. De eigen voorkeur is zichtbaar in de goed gecomponeerde inhoud; dat wat men — zij en ik dus — literatuur noemt, overheerst sterk, vooral ten koste van bijvoorbeeld die (buitenlandse) subliteratuur, die verfijnde en bijna niet van echt te onderscheiden variaties bevat op avonturen-, misdaad-, milieu-, carrière-, liefde- en leedthema's. Een enkel science-fiction-, Jan Donkers- of griezelverhaal doet daar weinig aan af. Op zichzelf is dit geen bezwaar; de variatie blijft groot mede door het grote journalistieke aandeel, het beoogde lezerspubliek is qua schooltype geselecteerd en voorbestemd en de lijst loert, al wordt met die laatste in de tweede aflevering aardig omgesprongen. Maar de ontwikkeling van de individuele lezer, hoezeer ook gerespecteerd, wordt hier nog nadrukkelijker dan in *Tikker* op één gewenst spoor gezet. In dat licht is de al te gemakkelijke, zelfs aanvechtbare karakteristiek van lectuur, in dezelfde didactische handleiding, verklaarbaar.

Ontwikkeling van de lezers op één spoor gezet ...

De lezers echter die de redactie van *Tikker* en *Klapper* op het oog hebben, in toenemende mate bewuste lezers die lezend hun inzicht, hun onderscheidingsvermogen en hun voorkeur ontwikkelen, die zouden zo'n ingrijpen van bovenaf niet nodig hebben. Het zou voor hen waardevol zijn als ze méér hun oordeel konden scherpen aan op hun weg geplaatst controversieel leesmateriaal. Wél zijn in beperkte mate verhalen opgenomen van buitenlandse auteurs: Proust, Nabokov, Bradbury, Brecht.

De didactische handleidingen — in de midden-vouw — zijn verder van hoog gehalte. De inleiding op inhoudelijke en literaire probleemstellingen is verhelderend, de opdrachten zijn, na een wat vaag begin in de eerste aflevering, origineel en functioneel. De manier waarop verteld wordt, vindt de redactie ondergeschikt aan wát een tekst te vertellen heeft. Opgevat als didactisch standpunt, een verklaarbare reactie op eenzijdig structuralistische schoolboekjes, valt dit te respecteren. Bij dit leesmateriaal en ten opzichte van deze lezers beschouw ik het benadrukken van deze wat kunstmatige scheiding als een gemiste kans. De weinige opdrachten op verhaaltechnisch vlak staan op zichzelf en zijn nauwelijks functioneel. De handleidingen worden afgesloten met uitgebreide, op thema geselecteerde literatuur- en

filmlijsten.

Bij vergelijking tussen *Tikker* en *Klapper* valt vooral het verschil in lengte van de fictionele teksten op. *Tikker* bevat hoofdzakelijk fragmenten uit (jeugd)boeken en slechts enkele afgeronde verhalen, terwijl in *Klapper* vooral complete verhalen staan afgedrukt en het aantal fragmenten ver in de minderheid is. De kritiek op het gebruiken van fragmenten bij het lees- en literatuuronderwijs is bekend. De redactie van *Tikker* heeft het wat dat betreft moeilijk want er bestaan lang niet zo veel korte verhalen voor dat lezerspubliek als voor dat van *Klapper*. De opdrachten bij de fragmenten in *Tikker* vragen van de lezer veel aan verplaatsing, inleving en beschouwing en daarvoor lijken die stukjes jeugdboek dikwijls net te kort. Herkenning van een gegeven, een probleem uit een tekstfragment is nog wat anders dan ondergáán, ervaren en van daaruit kunnen beschouwen. In dat opzicht kan *Klapper* meer diepgang bereiken; de lezer krijgt de gelegenheid een verhaalwereld te betreden in plaats van er in- en uitgegooid te worden.

Bumper

En dan is er *Bumper*. Voor onze kleinen. Onder-titel: jeugdlectuurmagazine (vgl. *Tikker*). School-

grensoverschrijdend, van zesde klas basisschool tot en met lbo en mavo, voor de leeftijdsgroep van 10 tot 13 jaar. In een tijd van verkeersdrempeis is deze titel de meest agressieve. De voorplaat van het proefnummer met het thema Helden, toont ons helden uit de literatuur, strips, popwereld en jeugdbeweging, op de achterplaat vliegen ze als de kindertjes in Mieke Mom door de lucht, doordat er een forse bumper tegenaan gezet is. De echte helden blijven staan: de kinderen zelf. In de introductiekolom figureren zoveel helden én zoveel uiteenlopende zaken dat het woord even betekenisvol of betekenisloos wordt als *smurf*. Mozart is een muzieksmurf, Dracula een griezelsmurf. Ook de opzet van *Bumper* is in grote lijnen — en in grotere letters — gelijk aan die van *Tikker*. Meer nog dan bij dat magazine legt de redactie de nadruk op het natuurlijke, ver'slindende' lezen en op de noodzaak in de beschouwing die door het thematische verband uitgelokt kan worden, elke nadrukkelijkheid te vermijden. In de verwerkingsopdrachten valt de aandacht voor het spel op. De variatie in het tekstaanbod is redelijk groot. De vraag is wel, waar *Bumper* op aansluit (of van uitgaat). Volgens de sterk op promotie gerichte handleiding moet de lezer door confrontatie met stereotiepe heldfiguren en hun zwart-wit wereld ontdekkingen doen over de echte werkelijkheid. Te hoog gegrepen voor tienjarigen? Misschien moet je blij zijn als ze op die leeftijd al 'verslindend' lezen!

Gebruiksmogelijkheden

Een thematische ordening van leesstof is niet hetzelfde als thematisch. (taal)onderwijs; motieven en doelen, verwoord in de handleidingen, maken dat genoeg duidelijk. Toch mag aan deze aanpak een eis worden gesteld, die een principiële voorwaarde is bij thematisch onderwijs: de betrokkenheid en het initiatief van de deelnemers. Op dit punt demonstreert zich een tekort van deze magazines. Thematisch werken is niet vrijblijvend; het vraagt van deelnemers een grote betrokkenheid en daarvoor is erkenning van het belang en instemming met de keuze van het thema nodig. Thematisch werken moet antwoorden opleveren op reële vragen. Daarnaast is het van wezenlijk belang, dat je enige zeggenschap hebt over de gang van zaken, initiatieven kunt ontplooiën, keuzen moet kunnen maken, zelf op materiaal uitgaan.

En dat is het probleem bij de uiteraard kant-en-klare magazines. De thema's liggen er, elke vier maanden; sommige zullen zeker op grote belangstelling kunnen rekenen, andere maken een wat gezochte indruk en lijken meer noemers te zijn waaronder van alles bijeengeveegd is. En hoewel de verwerkingsopdrachten aanzetten tot zelfwerkzaamheid, het meeste materiaal is al aanwezig, het terrein is afgebakend en de routes zijn uitgezet. Bij een waardevolle methode als thematisch werken kan dat voor leraar en leerling een als bezwaarlijk ervaren beperking van bewegingsvrijheid zijn. Overigens heeft de redactie zich aangaande het gebruik en de functie van de bladen een zeer brede voorstelling gemaakt: zelfs bij gebruik als leesvulling voor loze kwartiertjes kan (bijvoorbeeld) *Tikker* al een functie vervullen. Deze komt dan waarschijnlijk in de buurt van de boekpromotie, een nuttig en voor de hand liggend effect van de magazines.

Volgens berichten van de redactie zelf is de ontvangst van *Tikker* en *Klapper* goed en blijken de bladen in een behoefte te voorzien. Steekproeven op hospiteerscholen in en om de Randstad gaven een gemengd beeld te zien. De schakeringen: de bladen worden individueel voor tijdsvulling gebruikt, de leraar kiest soms een verhaal en leest dat met de klas, regelmatig gebruik van *Tikker* of *Klapper* in de les waarbij de leerlingen een zelfgekozen verhaal klassikaal lezen, woorden verklaren en het interpreteren. De handleidingen worden niet veel gebruikt. Eén oordeel werd gegeven nadat het blad gebruikt was op de manier die de redactie zich voorstelde: op een mavo bleek *Tikker* inhoudelijk te mager om het leesonderwijs te vullen. Als aanvulling op het werken met boeken is het welkom, in het bijzonder bij thematische activiteiten.

Aan deze en dergelijke reacties mag ik niet te veel ontleen; het aantal is beperkt en ze zijn mogelijk niet representatief. Waren ze dat wel, dan zouden de WN-magazines weinig meer bieden dan de doorsnee bloemlezing, al ligt dat dan misschien voor een belangrijk deel aan de gebruiker. Een groot voordeel hebben ze in ieder geval: tegenover de statische en snel gedateerde bloemlezing die in z'n linnen band gekneld zit, bieden *Tikker*, zeker *Klapper* en misschien ook *Bumper* (kan er iets aan die naam gedaan worden?) de actualiteit van het magazine, elke vier maanden vers en in een op tijdsomstandigheden en mode toegesneden uitmonstering.

Tot slot een bedenking. Hoe zit het met de door-
groeïende lezersgeneraties? Stel dat een jongetje
of meisje van 10 jaar in de vijfde klas basisschool
onbekommerd en verslindend in *Bumper* hapt,
thematisch spiegelt, verwerkt, verteert, enz., na
drie jaar doorgegroeid is tot *Tikker*, daar hetzelfde
op een enigszins ander plan doorwerkt (nog
steeds fragmenten, misschien soms een boek) en
tenslotte in de laatste drie jaar van zijn of haar
schoolloopbaan via *Klapper* de korte verhalen
van de literatuur leert kennen, verwerken, verte-
ren, nog steeds theoretisch spiegelend, beschou-
wend. Wat moet er van zo'n lezer worden? Voor
deze vorm van schools lezen moet weer een ande-
re vorm van thuislezen als compensatie bedacht
worden. Een karikatuur, natuurlijk. Maar mede
door de thematische aanpak zijn deze bladen
voor degene die ze volgens de bedoeling van de
redactie optimaal gebruikt, te overheersend en

daardoor te eenzijdig in hun effect. Een thema is
een ordeningsmiddel bij leesonderwijs, niet het
enige. Wie deze magazines in zijn of haar lees-
onderwijs betreft — en daar is veel voor te zeggen
— moet zich van die betrekkelijkheid bewust zijn.
Trendgevoelige onderworpenheid aan methoden
is evenzeer te veroordelen als slaafsheid uit tradi-
tie.

Tikker

magazine voor jeugdlektuur

Wolters-Noordhoff, Groningen 1978

Klapper

magazine voor lezers

Wolters-Noordhoff, Groningen 1979

Bumper

jeugdlektuurmagazine

Wolters-Noordhoff, Groningen 1981